

Фестиваль пересувних святилищ

Тосіо Фукухара

Fukuhara Toshio. Festival of Floats in Japan

The rituals of invitation of deities to the earth, which were accompanied with meals on their honour, are examined in the article. Superstitions, after which, coming to the earth, the deity was implanted in the material object, types and appearance of movable temples (yatai, dasi) and scenarios of celebration are described.

福原敏男 神の乗物：山車・神輿について

神を招く儀礼である「祭り」の意味について言及し、神を移動可能な乗物（山車・、神輿）に乗せて行う儀礼を分析ながら、その特徴について考察する。

Як і в багатьох інших країнах, в Японії також існує чимало свят: родинних, сільських, регіональних, державних, які мають загальну назву «мацурі». Слово «мацурі» походить від дієслова мацумоу, що в перекладі з давньої японської мови означає «служити» або «коритися» і вживається для позначення низки подій, починаючи від місцевих варіацій святкування традиційного «Бону» та новорічних святкувань і закінчуючи сучасними нововведеннями. Цим терміном називаються насамперед ритуали запрошення божеств або викликання надприродних явищ, які супроводжуються обрядовим частуванням та розвагами. Учасниками та організаторами свята традиційно були лише члени сільської громади. Обряди відбувалися таємно вночі, без сторонніх осіб.

Слово *festival* (анг.) або *fiesta* (іспан.) походить із *fiesta* (лаг.), що означає подію релігійного характеру з їжею та напоями (тобто незвичайну, спеціальну подію), у центрі якої – розваги. Свято складається з двох протилежних за змістом частин: посту та бенкетування, періоду стриманості та часу розваг. Бенкет (*наорай*) проводиться як для богів, так і для людей, і йде за періодом стримання. Період посту (стримання) на підготовчій стадії свята – це його «негативний аспект», що передбачає відмову особи від певних задовольень. У деяких випадках обряд без дотримання посту не вважається звершеним.

Оскільки в новітні часи японське суспільство стало більш світським, обряди стримування та заборон були спрощені, тоді як обрядам святкування та бенкетування навпаки надавали більшого значення. Ця тенденція до розширення «позитивного» аспекту свята найчастіше спостерігається на великих міських фестивалях та обрядах, в яких тепер можуть брати участь і сторонні, зокрема велика кількість туристів.

Для здійснення обряду запрошення божеств люди готують сцену та *йорісіро* – ритуальний поміст (пере-

сувне святилище), на який спускається божество. Основна ідея ритуалу полягає в тому, що невидиме божество на деякий час вселяється в матеріальний об'єкт, щось реальне та видиме, як, наприклад, шматок дерева. Матеріальні об'єкти, в які вселяються божества, можна розділити на такі категорії:

1. Об'єкти природи: гори, дерева, каміння, тварини.
2. Об'єкти, створені людиною:

2.1. Об'єкти з природного матеріалу: *гокей* (ціпок зі смужками паперу, що використовується в обряді очищення), *хатадзірусі* (прапор), *бочу* (колона), *мікосі* (пересувне святилище), *ятай*, *дасі* (терміни на позначення інших пересувних святилищ – орнаментованих помостів на рухомій платформі), ляльки, маски.

2.2. Речі домашнього вжитку: мітла, товкач, жорно, дерев'яний молоток, сільськогосподарські інструменти.

Божество може матеріалізуватися і в людській подобі – в особі шамана.

У багатьох міських святах обрядові помости (пересувні святилища), прикрашені орнаментами, називаються *ятай*, *дасі*, *хікіяма*, *дандзірі*, *хоко*. Зареєстровано близько 1300 назв, проте немає жодного загального терміна, який би міг охопити все різноманіття цих об'єктів. Більше двадцяти свят, на яких використовуються пересувні святилища, віднесені японським урядом до безцінних культурних надбань нації.

Вважалося, що боги мешкають в ятаї протягом свята. Свого часу фольклорист Орікуті Сінобу висловив припущення, що ятай – це тимчасове вмістилище божества, ґрунтуючись на тому, що прикраса на верхівці хоко на святі Гюн називається дасі (означає «назовні») і служить знаком сходження божества.

Дасі на святі Гюн у м. Кіото має чотири колеса та декоровану верхівку, яку приєднано до стовпа. Загалом воно становить 25 м заввишки та 12 т вагою, і здається досить

масивним. Таке святилище відоме і в інших святах та обрядах, наприклад, у нічному святі Тітібу. У сучасну епоху регіональний термін *дасі*, що використовувався в токійському районі, почав вживатися як загальний термін, але в народній термінології все ще зберігає регіональну прив'язку, тому в статті використовується термін *ятай*. Він вживається у тому значенні, яке він має у святі Тітібу, в якому беруть участь чотири *ятаї* та два *касахоко*; на святі Гіон у Кіото присутні 32 хоко трьох видів: *яма*, *хоко*, *касахоко*. Однак є й свята, в яких використовується лише одне святилище. Уперше хоко з'являється на кіотському святі Гіон у XIV ст. Форма хоко рідко трапляється в Японії, але її можна побачити в таких азіатських країнах, як Індія чи Непал. *Ятаї* також зустрічаються в Непалі. Питання про те, розвивалася форма хоко незалежно чи зазнала інших азійських впливів, може бути темою окремих досліджень.

Після війни Онін (1467–1477) у Кіото декілька феодалів (*даймьо*) збудували на своїх землях міста за моделлю м. Кіото, що називалися «малими Кіото». Вони також запросили членів общини Гіон із Кіото та почали організувати фестивалі Гіона на місцях, що привело до поширення різноманітних видів хоко в регіональних середньовічних фестивалях Гіон. Проте існує суттєва відмінність між формою середньовічного хоко і формою сучасного *ятая*, що також склалася історично. Майже всі *ятаї*, які ми бачимо сьогодні, розвинулися протягом ранньої сучасної ери. У період Едо (тривав від 1603 до 1868 року) у м. Тітібу, що було центром шовкової торгівлі, існував шовковий ярмарок Кіну но Такаматі. Купці, що розбагатіли на торгівлі шовком, жертвували на спорудження *ятаїв*, кожен з яких вражав розкішню оздоблення. Ремісники конкурували один з одним, удосконалюючись у вмінні декоративної різьби по дереву, в роботі з металом та лаком, щоб створити неперевершені прикраси для пересувних святилищ. Змагання за виготовлення найкращого пересувного святилища в багатьох місцевостях Японії тривали від початку XVIII до кінця XIX ст.

На сучасних міських фестивалях *Мікосі* розігруються сцени подорожі божества через вітар і *отабісьо* (тим-

часове місце, де божество зупиняється) до місця перебування пересувного святилища. У період Едо в Японії нараховувалося більше 300 міст-фортець. У фортецях проводився парад із *мікосі тогійо* (поміст для приношень до вітара чи храму), або з *ятаї* (поміст для приношень від городян та місцевого феодала). *Отабісьо* встановлювався поблизу замку, і феодал, коли він був на місці, в провінції, спостерігав процес його встановлення. Та зазвичай йому доводилося перебувати безвиїзно в столиці Едо. Установлення *мікосі тогійо* зазвичай описують як головний обряд фестивалю, а виготовлення *ятаїв* – як додатковий. У *мікосі тогійо* більше зберігся релігійний характер події; його сценарій однаковий по всій території країни, тоді як традиції спорудження *ятаїв* особливі в кожному регіоні, що обумовлено особливостями історичного розвитку.

Раніше для проведення міських свят для задобрення богів на початку літа будували *ятаї*. Пізніше їх почали споруджувати щороку, все більше вдосконалюючись в оздобленні. Із ростом рівня заможності городян та розвитком технологій *ятай* став своєрідним об'єктом, на якому майстри вправлялися в майстерності, що привело до зміни його форми, яка раніше була фіксованою.

Ритуал спорудження *ятая* супроводжувався інструментальною та вокальною музикою, зокрема грою на музичному інструменті *хаясі*. Дослідник Уекі Йосінобу аналізував *хаясі* та класифікував їх.

У кожному ритуалі *ятай* має своє символічне значення. У нічному святі Тітібу (3 грудня) чотири пересувні святилища-*ятаї* символізують жінку, а два *касахоко* – інший різновид ритуального помосту – чоловіка. За місцевою легендою, що була записана сорок років тому, щойно ці шість святилищ прибувають в *отабісьо* – тимчасове місце перебування божеств, чоловіче божество з гори Буко спускається на *касахоко*, а потім зустрічається з богинею Мійокен, яка сходить на *ятаї*. Отже, змістом обряду є річне побачення чоловічих та жіночих божеств.

Переклад з японської Хіросі Катаоки